

Social Sciences & Humanity Research Review

Exploration of Punjabi Culture through Indigenous folktales and Visual Narratives of Ustad Allah Bux

پنجاب دیاں مقامی لوک باتاں تے استاد اللہ بخش دی تصویری زبان دے ذریعے پنجابی ثقافت دا جائزہ

Rizwan Awan¹, Rohail Rahat², Tehmina Afzal³

¹Lecturer, Department of Punjabi Language and Literature, Baba Guru Nanak University,
Nankana Sahib, Pakistan, Email: rizwanawan577@gmail.com

²Lecturer, Department of Fine Arts, Baba Guru Nanak University, Nankana Sahib, Pakistan.
Email: rohailrahat88@gmail.com

³Assistant Professor, Institute of Art and Design, Government College University, Faisalabad,
Pakistan, Email: tehminafzal1@gmail.com

ARTICLE INFO

Keywords:

Folktales, Punjabi Culture,
lok baat, Punjab, Heritage,
Hospitality

Corresponding Author:

Rizwan Awan, Lecturer,
Department of Punjabi
Language and Literature,
Baba Guru Nanak
University, Nankana Sahib,
Pakistan,
Email:
rizwanawan577@gmail.com

ABSTRACT

Folktales indicate customs, culture, ethical values, social behavior, Standard of evil & virtue in every society. Every civilization that has existed across the globe until now has had different folk traditions that evolved from ancient period to the modern age. These folktales were originally passed down orally from generation to generation. The article explores Punjabi Culture through the lens of folktales and visual expressions of Ustad Allah Bux. His paintings are closely linked with the oral tradition, as they visualize what people heard in stories. Punjabi Culture often regarded one of the oldest culture in the world and known for its rich diversity heritage & hospitality. In the context of Punjabi culture, folktales carry deep meaning and highlights the traditions of hospitality, relationships, Kindness and ethical values. By studying these folktales and artworks together, readers gain a better understanding of Punjabi cultural identity and its ongoing relevance in the modern world.

لوک باتاں راہیں پنجابی وسیب تے گل کرن توں پہلاں ضروری اے کہ اسیں لوک کہانی (بات) بارے جانکاری حاصل کر لئیے۔ لوک کہانی بیانیے دا مُڈھلا روپ اے جوں لوکائی دی ریتل گل بات راہیں اوہناں دی اوس سوچ دا اظہار کردی اے جیہڑی اوہناں دی روز دی ہڈبیتی وچوں بندی اے پنجابی زبان وچ ”لوک بات“ اک پیچیدہ اصطلاح اے۔ ایس پیچیدگی دا کارن پنجابی بولی دے کئی لہجے نیں کدرے ایہنوں ”لوک کہانی“ کہیا جاندا اے تے کدرے اس صنف لئی ”لوک بات“ دا شبد ورتیا جاندا اے۔ ایہ دوویں شبد انگریزی لفظ ”Folk tale“ دے مترادف نیں۔ لوک بات توں مراد اوہ کہانی اے جیہڑی کسے اک بندے دی تخلیق دی بجائے پورے وسیب دی سانجھی تخلیق ہووے تے ایہ پیڑھیو پیڑھی چلدی آ رہی ہووے یعنی لوک کہانی پورے وسیب دی سانجھی تخلیق ہوندی اے۔ اک کہانی اُنتی تے ٹور دیاں کئی پڑواں وچوں لنگھ کے اپنی ہوند نوں پکا کردی اے۔

ایہ لوک باتاں دنیا دی ہر تہذیب وچ ملدیاں نیں تے ایہناں اُتے پوری دنیا وچ ڈھیر کم کیتا گیا اے۔ لوک باتاں دے سنن تے سناون دی روایت اونی ای پرانی اے جدوں دا انسان نے بولنا تے رل بہنا شروع کیتا اے۔ ایہناں نوں لکھتی روپ وچ لیاون دا آغاز ستارہویں صدی دے اخیر وچ ہویا۔ باقی دنیا دے مقابلے وچ پنجابی لوک باتاں تے کم بڑی دیر نال شروع کیتا گیا، ہر جدوں کھوجکاراں نے پنجابی لوک باتاں تے کم کیتا تاں پتہ چلیا پئی پنجابی لوک باتاں دی ریت بڑی پکی پیڑھی اے۔ اس دا اک کارن پنجاب دی مٹی دا ذرخیز ہونا تے دوجا اس جوہ تے کئی مختلف تہذیبیاں تے مذہباں دے لوکاں دا وارد ہونا اے۔ ایہ لوک باتاں پنجاب دے کسے اک علاقے دیاں نہیں نیں سگوں ایہ ہر پنجابی گھر دے من پرچاوے دا سامان نیں۔ کسے وی لوک کہانی دے مُڈھے انگ (i) کردار (ii) پلاٹ (iii) تجسس (iv) مکالمہ (v) زبان (vi) مافوق الفطرت عناصر (vii) انجام، ہوندے نیں۔ ایہ سارے انگ ہر لوک کہانی وچ ہونے لازمی نہیں بلکہ کئی وار ایہناں انگاں وچوں کجھ موجود ہوندے نیں تے کجھ نہیں وی ہوندے۔

لوک کہانی یاں لوک بات دے معنی پلاک ڈکشنری وچ انج دتے گئے نیں
 ”لوک کہانی: اوہ کہانی جیہڑی لوکائی وچ عام ہووے پر اوہدے لکھاری دا کسے نوں پتا نہ ہووے“ 1
 قومی انگریزی اُردو لغت وچ ”لوک کہانی“ بارے درج اے:

Folklore : ”داستانیں جو لوگوں تک زبانی اور نسل در نسل منتقل ہوتی چلی آئیں“ 2
 لوک کہانی دے ایہناں معنیاں نوں شفیع عقیل انج بیان کر دے نیں:

”یہ کسی ایک آدمی کی تخلیق نہیں ہوتی بلکہ نسل در نسل سفر کرتے ہوئے ہم تک پہنچتی ہے اور اس میں وقت کے ساتھ ساتھ اضافہ اور کمی ہوتی رہتی ہے اسی لیے ایک ہی کہانی کے مختلف روپ ملتے ہیں“ 3
 ایسے گل نوں اک ہور تھان تے اوہ انج بیان کردے نیں:

”یہ کہانیاں کسی ایک ذہن یا ایک آدمی کی تخلیق نہیں ہوتیں بلکہ ان کی تشکیل و ترتیب اور تصنیف و تالیف میں مختلف ادوار اور کئی ایک زمانوں کے لوگوں کے ذہنوں نے اجتماعی طور پر حصہ لیا ہے۔“ 4
 پنجابی اُردو ڈکشنری وچ سردار محمد خان لکھدے نیں کہ
 لوک کہانی: لوگوں میں مشہور کہانی۔ لوک کتھا 5

گل ایہ ہے کہ ہر اوہ کہانی جیہدے جوڑن والے بارے کسے نوں علم نہ ہووے تے اوہ اک پیڑھی توں دوجی پیڑھی تائیں اپڑی ہووے اوہ لوک کہانی اے، لوک بات نوں سُنن، پڑھن تے سناون سیہناں دا سواد وکھرا ہے کہ بیان بات دے ست نوں ودھاندا وی ہے تے کئی وار گھٹا وی دیندا ہے پر بولتا کر کے ایہدے سناون ہار ماہر ہی ہوندے نیں سندھ وچ ایہناں نوں سُنکھڑ بُلایا جاندا اے تے پنجاب وچ ایہ روایت ڈوماں راہیں پرچلت رہی۔ میلیاں وچ ایہ باتاں یاں کہانیاں اپنے انداز وچ سُنائوندے تے گھر دے وڈکے اپنیاں بیٹھکاں تے سنگتاں وچ تے ماواں، نانیاں تے دادیاں اپنے بالوں نوں، ہر فرق ایہ کہ ہر سنگت دی رُئوں وکھری ہون کر کے لوک بات دے بیانن ڈھنگ وچ وکھرپ ہوندا اے پر اکھیا اوس نوں کلام یاں مکالمہ ہی ہے۔ کردار اک دوجے نال مکالمہ کردے نیں۔ خیر تے شر دی ونڈ ایہناں مکالمیاں راہیں ہوندی اے جو سُنن والا تے سناون والا دوویں کر رہے ہوندے نیں، پر ایہ مکالمے وسیب دی سانجھی سوچ دے مظہر ہوندے نیں۔ ایہناں مکالمیاں راہیں کہانی اپنے سُننہاراں دی سوچ نوں ہلوندی وی اے۔ ایہ مکالمے اک پاسے کہانی دے پلاٹ نال گجھے ہوندے نیں تے دوجے پاسے اپنے سُننہاراں دے جیون نال جڑے ہوندے نیں۔ سُننہاراں ایہناں مکالمیاں نال اپنے جیون دیاں راہواں متھدے نیں۔ کئی لوک کہانی دے منفی یا مثبت پاتراں دی شخصیت دی بجائے اوہناں دے مکالمیاں توں اثر قبولدے نیں۔ کیوں جے لوک کہانیاں دی جُڑت لوکائی نال ہوندی اے۔ ایس لئی ایہناں دی زبان علمی یاں ادبی ہون دی بجائے، لوکائی دی ریتل زبان ہی ہوندی اے۔ ایس لئی علاقائی اُچارن تے لہجے دی رنگن گوڑھی ہوندی اے۔ پنجاب وچ اک ہی کہانی جدوں اُٹواڈ علاقیاں وچ سُنائی جاندی ہے تاں اوس سمے سناون ہار اپنے وسیب موجب لفظی ورتدا اے کیوں جے پنجاب دا جغرافیہ وڈا تے گھلا ڈلھا رہیا اے۔ ایہ وڈپ گھل ڈلھا ایہدے وسنیکاں دے سبھاہ نوں وی پیش کردی اے۔ کہانی دے پاتر اجیہی زبان بولدے نیں جیہڑی لوکائی سمجھدی اے۔

اکثر لوک کہانیاں وچ مافوق الفطرت عناصریانکردار وی پائے جاندے نیں۔ جیویں کہ موئے جی دا مڑ جینا، اک پل وچ اک جوہ توں دوجی جوہ وچ اپڑنا، جن، پریاں، فرشتے، دیو تے دیونیاں ولوں ہوون والے کرشمے۔ ایہ اصل وچ خیر تے شر دی لڑائی دیاں رمزاں ہوندیاں نیں۔

کسے وی زبان دے لوک ادب راہیں اس زبان دے بولن والیاں دی وسیبی، مذہبی، نفسیاتی، اخلاقی تے معاشی زندگی بارے بھرویں جانکاری ملدی اے۔ پنجابی لوک باتاں وچ پنجابی وسیب دا رنگ اگھڑواں ملدا اے۔ ایہناں وچ اسانوں جٹ پیلیاں وچ بلداں نال ہل واپندے۔ جٹیاں اوہناں پچھے پیلیاں وچ روٹیاں لے جاندیاں، ویاہ شادی تے ڈھول تے گھبرو بھنگڑا پاؤندے، چاننیاں راتاں وچ مٹیاراں گدھا پاؤندیاں، کڑیاں ککلی کھیڈدیاں، میلیاں تے بلد نسدے، گھوڑے نچدے، کھیل دے میداناں وچ گھبرو کوڈی کھیڈدے، ترنجن وچ زنانیاں چرخہ کت دیاں، ایالی مچاں، گاواں، بھید بکریاں چاردے، منتر محفلاں وچ لوک گیت گاؤندے ملدے نیں۔ ونگی دے طور تے اسیں پنجابی وسیب دی دس پاؤندیاں کجھ لوک باتاں دا ذکر کرنے ان۔

اُستاد اللہ بخش دی مشہور تصویریں پنجاب دی دیہی زندگی نوں دکھان والی نیں، جیہنے وچوں اک خاص "جٹ کھیٹاں وچ ہل وندا ہویا" دی تصویر وی اے۔ ایہ تصویر پنجاب دی محنتی زمینداری تہذیب نوں خوبصورتی نال پیش کردی اے۔

”جٹ تے گھگھی 6، لوک بات وچ جٹ پیلیاں وچ کم کردا، جٹی گھگی تے رحم دی اپیل کردی۔ بھیدیاں بکریاں چاردا آجڑی گھگی دی سفارش کردا اے تے بات دے اخیر تے جیل دا داروغہ جٹ نوں قید تے گھگی نوں آزاد کردا ملدا اے۔

اُستاد اللہ بخش دی اک وڈی زرخیز کینوس 'جٹ پیلیاں وچ کم کردا' جیسی ہی ہے، جتھے پنجاب دا سچا دیہاتی منظر قدرتی حسن نال سجے کھیٹاں، دھوپ، تے فطرت نوں بھرپور انداز وچ دکھایا گیا اے۔ گھگی آزادی ملن توں بعد جٹی نوں اکے کیکہ اکھدی اے: جٹیاں جٹ نوں پھسا آئی ان

چوری کٹ کے کھا آئی آن

پیریں جھانجراں پا آئی آن 7

”جٹ تے گھگی“، لوک کہانی خالص پینٹو رہتل دی دس پاؤندی اے۔ جتھے لوکائی دے دلاں وچ پکھو پشواں لئی رحم تے ہمدردی عام اے تے سارے جٹ نوں گھگی نوں آزاد کرن دا اکھدے پئے نیں۔

”بلگے دی کہانی“، 8 لوک بات دا مڈھ کجھ انج بنھیا گیا اے:

”بلگا“، جلدھر دا بوبت وڈا پینٹ ہائی جیہدے بارہ نمبردار سی۔ ایڈا وڈا بئی پینٹ دا اک ڈھگا چوری ہوکے دو ورہے پینٹ دے دوئے پاسے وگدا رہیا تے کسے نوں خبر نہ ہوئی۔ زمینداراں دا اک منڈا سی او ہل واہ رہیا سی۔ جد اوس ویکھیا پیہے پیہے گڈیاں تے جنجاں لنگھ رہیاں نیں۔ اوہ جس جنج نوں پچھے ”ایہ جنج کتھے چلی اے؟“، جواب ملے ”بلگے“، 9

ہن تیکر دی بات وچ پینٹاں دے نمبردار ی نظام، مال ڈنگر دے چوری ہون، پیلیاں وچ کم کردے زمیندار تے گڈیاں تے جاندیاں جنجاں دی دس پائی گئی اے۔ زمینداراں دا منڈا اجے کنوارا سی اوس سوچیا اینیاں جنجاں بلگے جا رہیاں۔ خبرے اوہدی وی گل بن جائے۔

”اوبنے ہل اوتھے سٹیا تے گھر نوں ٹر گیا۔ جاکے نائی نوں سدیا، جھیر نوں سدیا، لاگی سدے تے پینٹ وچ سدا دے دتا بئی جنج واسطے تیار ہوجاؤ۔ آپے نہا نہو لیا، سہرے بنھ لئے، باجیاں آلے سد لئے۔“ 10

ویاہ شادی دیاں ساریاں رسماں رواجیاں جیویں کہ نائی دا لاڑے نوں تیار کرنا، لاڑے دا سہرا بنھنا، لاگی دا جانجیاں نوں جنج دا سدا دینا تے جنج اگے واجیاں دا وجاؤنا دی دس پاربی اے ایہ لوک بات۔ بن توتیاں واجے وجاؤندیاں جنج بلگے اپڑ گئی، باقی ساریاں جنجاں جیہناں ول آئیاں سن اوبناں سانہ لئیاں۔ بن ایہ پینٹوں باہر ای بیٹھے سن۔ پینٹ الیاں پچھیا بئی ایہ جنج کیہدے ول آئی اے؟

”بن سارے اک دوجے دے مونہ ول ویکھن کسے نوں کہہ خبر سی، اینے وچ منڈا اُٹھ کے کھلو گیا ہتھ بنھے تے اکھن لگا میرے بڈھے ہتھان ال ویکھ لو۔ ایہ جنج کسے دے نہیں آئی، بلگے آئی اے۔“

پینٹ والے منڈے دی گل سن کے پینٹ واپس چلے گئے تے سارے نمبرداراں نوں اکٹھیاں کرلیا۔ اوبناں ساریاں صلاح کیتی جے ایہ جنج واپس ٹرگئی تے سارے پینٹ دا نک وڈھیا جاوے گا۔ بن انج کرنیے کہ کسے کول جوان کڑی ہووے تے رضامند وی ہووے تے اس منڈے نال ویاہ دیوے ایس طرحاں اک بندہ اپنی کڑی دا رشتہ دین لئی تیار ہو گیا تے سارے پینٹ والیاں رل کے داج دین دا فیصلہ کیتا۔

”اوبناں بوڑھ بیٹھاں منجیاں ڈھائیاں۔ پونی کھیس سٹائے، تتے ٹھنڈے دا سربند کیتا تے جاکے جنج نوں اکھن لگے او بئی بھراؤ۔ بن جیہڑیاں ہور اٹھاراں ڈھکیاں سی اوبناں دی سیوا وی ایہناں نالوں گھٹ تے داج وی۔“ 11

ایس طرحاں جتھے ایہ لوک بات اسانوں پینٹو رہتل بارے دسدی اے اوتھے ایہ وی دسدی اے کہ پنجاب دے پینٹاں وچ جنج دا پینٹوں خالی مڑنا پورے پینٹ والیاں واسطے بے عزتی تے شرم والی گل سمجھی جاندی اے تے رل مل کے دھیاں نوں داج دیناں پنجابی وسیب وچ بہت چنگا سمجھیا جاندا اے تے سب دیاں عزتاں شرماں سانجھیاں سمجھیاں جاندیاں نیں۔

وسدے پینٹ انیاں جنجاں نوں نہ صرف چنگی طرحاں سانہدے نیں بلکہ کدی خالی ہتھ وی نہیں موڑدے۔

ایسے طرحاں امتیاز سرور دی کتاب ”لوک کہانیاں“ وچ شامل لوک باتاں:

* ڈھپے سڑدا کھوہ

* بابا قوبا

* توں سچا ایں بابا

* چار مسافر کھوہ تے ماہی

* ڈھاہ

پنجابی وسیب دی دس پاؤندیاں نیں۔ ایہناں وچ بوڑھ دے رُکھ تھلے گلاں باتاں کردے جنے بزرگ سیانف وٹدے، نکے وڈیاں نوں آدر احترام دیندے، زنانیاں کھوہاں نوں پانی بھر دیاں، کھتری اپنیاں ہٹیاں چلاؤندے ملدے نیں۔

ستاد اللہ بخش نے اس موضوع نوں اپنی "رومانی حقیقت پر مبنی" طرز وچ پیش کیتا، اے پنجاب دی دیہاتی ثقافت نال جڑا اے۔

انج ای لکھاری دے تحقیقی مقالے وچ شامل لوک باتاں بارے گل کرئیے تاں خاص کرکے بیٹھ دتیاں لوک باتاں پنجابی وسیب دیاں عکاس نیں:

- * یار
- * قاضی
- * دائی
- * ہووے اک تے ہووے نیک
- * جٹ جیہا
- * بھگتی
- * سیانا سردار
- * تڈو
- * چنی
- * ماڑے بندے دا ڈھگا
- * صبر دا پھل
- * سخی جٹ
- * کانگڑ پاٹے
- * بادشاہ دا انعام
- * ڈن
- * کتے دی وفاداری
- * مارن والے نالوں بچاون والا وڈا اے
- * کوچوان
- * دو مراٹی تے جٹ
- * ریت دی کندھ
- * بنارسی ٹھگ 12

”یار“ لوک بات ماڑے تے تگڑے دی یاری بارے اے تے ایس وچ ماڑے دی تگڑے نال یاری تے ماڑے دی ماڑے نال یاری وچ فرق دسیا گیا اے۔ ”قاضی“ لوک بات پنڈ وچ رہن والیاں اوہناں زنانیاں بارے اے جیہڑیاں اوکھے سوکھے ویلے اک دوجے توں لین دین کرلیندیاں نیں تے دسیا گیا اے کہ لوڑ پین تے اک دوجے دے کم آونا پنجابی وسیب دا اُچیچا گن اے۔

”جٹ جیہا“، لوک بات وچ جیویں کہ سرناویں توں ظاہر اے کسے دوجے دے حق یاں اس دی چیز تے مال مارن بارے اے ”سیانا سردار“، لوک کہانی وچ جٹاں زمینداراں نوں پیلیاں وچ کم کردیاں دکھایا گیا اے۔

”ٹنڈو“، لوک کہانی خالص پیٹنڈو رہتل بارے بات اے جس راہیں اک دوجے دے حصے تے مل مارن دی نندیا کیتی گئی اے۔ ”چنی“، لوک بات ننان بھر جائی دے رشتے وچ پائیاں جان والیاں نفرتاں تے محبتاں بارے اے تے نال ای ایہ کہانی دھیاں تے ہون والے ظلمان دی وی دس پاؤندی اے۔

”سخی جٹ“، لوک بات جٹاں زمینداراں دی سخاوت تے زندہ دلی بارے اے تے دسیا گیا اے کہ قدرت نال جڑے ہوئے لوک غریب ہوسکدے نیں پر اوہناں دے دل کدی غریب نہیں ہوندے۔

”ڈن“، لوک بات پیٹنڈو واسی انساناں دی سادگی بارے اے تے ایس وچ دیہاتی رہتل دی دکھال دی کیتی گئی اے۔

”کتے دی وفاداری“، وچ پنجابی وسیب دے اوس پہلو دی دس پائی گئی اے جس وچ قرض دے بدلے اپنا کوئی مال ڈنگر یا زیور وغیرہ رہن رکھی دا اے۔ کتے دا مالک اپنے وفادار کتے نوں رہن رکھدا اے۔

”ریت دی کندھ“، لوک کہانی فضول رسماں، رواجاں دی نندیاں کردی اے۔

”بنارسی ٹھگ“، لوک کہانی اک جٹ جٹی تے اک ٹھگ دی کہانی اے۔ جس وچ پیٹنڈو رہتل دے نال نال پیٹنڈو واسیاں دی مہمان نوازی بارے دسیا اے کہ کیویں ٹھگی مارن آیا ٹھگ جٹ تے جٹی دی مہمان نوازی ویکھ کے اوہناں نوں ٹھگی مارن دی بجائے اوہناں نال سانگا بنان تے مجبور ہوجاندا اے، مکدی گل ایہ بے کہ لوک باتاں اوہ قیمتی اثاثہ نیں جیہڑیاں اپنے اندر نسل در نسل توں آون والیاں رسماں رواجاں، ریتاں نوں سانبھی آرہیاں نیں تے جنی جانکاری اساتوں ایہناں توں ملدی اے ادب دے کسے پور کھیتر توں نہیں لبھدی۔

حوالہ جات

1. پلاک ڈکشنری، صغریٰ صدف، ڈاکٹر، پلاک لہور 2018 ص 5442
2. قومی انگریزی اردو لغت، جمیل جالبی، ڈاکٹر، اسلام آباد 1992 ص 771
3. پاکستان کی لوک داستانیں، شفیع عقیل 1995 ص 4
4. جاپان کی عوامی کہانیاں، شفیع عقیل، فکشن ہاؤس لہور 1995 ص 8
5. سردار محمد خاں، پنجابی اردو ڈکشنری، لاہور: سچل سٹوڈیو، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 2009، ص 2937
6. باتاں۔ ریاض احمد شاد۔ پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور۔ 1980-24
7. اوہی ص 28
8. لوک کہانیاں۔ امتیاز سرور۔ الحمد پبلی کیشنز لاہور۔ 1997-55
9. اوہی ص 55
10. اوہی ص 55
11. اوہی ص 56
12. لوک باتاں: کھوج پرکھ، رضوان علی اعوان، ڈاکٹر، اوری اینٹل کالج پنجاب یونیورسٹی لہور، 2023